

УДК 314.15-053.6(477+438)

А. С. ЛОБАНОВА, А. КУЗЬОР

МІГРАЦІЙНІ НАСТРОЇ МОЛОДІ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ ЯК ВИКЛИК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ ПРОБЛЕМАМ

У статті розглянуто актуальну проблему сучасності – міграцію, зокрема трудову, молодих людей з України та Польщі до інших країн Євросоюзу. Проаналізовано причини, масштаби міграції. Виявлено демографічні характеристики, соціальні статуси й потенційні наміри мігрантів стосовно місця та країни їх подальшої трудової діяльності. Здійснено порівняння міграційних настроїв молодих українців і поляків, що навчаються або вже розпочали свій трудовий шлях. Окреслено шляхи подолання негативних наслідків міграції молоді.

Ключові слова: *молодь, міграція, трудова міграція, міграційні настрої, ринок праці, професійні здібності, трудовий потенціал.*

У сучасних умовах міграція як закономірно притаманне всім країнам соціально-економічне явище набула досить гострих проблемних рис, оскільки значно перевищила свій природно допустимий рівень. Зрозуміло, міграційні процеси набувають більш динамічного характеру там і тоді, коли поглиблюються соціально-економічні проблеми, погіршується рівень життя людей, знижуються їх шанси задовольнити свій професійний попит на бажане робоче місце. Останніми роками до цих проблем у деяких країнах, додаються, наприклад, у Сирії та Україні, воєнні конфлікти, що посилюють міграційні потоки до розвинутих і віддалених від зон військових дій країн Європи. Гострота проблеми відчувається й у тому, що мігрантами стає значна частина *працездатних людей молодого віку*, тим самим погіршується трудовий потенціал тих країн, які перебувають у кризовому стані. Це стосується не тільки України, а й досить благополучної в економічному плані Польщі.

Тому актуальною є потреба аналітичного осмислення причин, характеру міграції та стану міграційних потоків з України й Польщі молодих людей у сучасних умовах для розуміння того, як необхідно вибудовувати державну політику для збереження трудового потенціалу країни, зокрема молодих працівників.

Міграція є предметом системних досліджень багатьох економістів, політологів і соціологів як у Польщі: М. Дущик (M. Duszczuk), А. Малькевіч (A. Małkiewicz), Г. Халупчак (H. Chałupczak), Е. Сенковська (E. Sękowska), Х. Бояр (H. Bojar) та інші, так і в Україні: Е. Лібанова, А. Позняк, І. Прибиткова, А. Надточий, Ю. Гуменюк, А. Федорако та ін., завдяки яким зроблено істотні теоретичні обґрунтування її детермінант, стану, особливостей і наслідків як у внутрішньорегіональному, так і міжнародному масштабі.

Однак темпорально динамічні зміни, що відбуваються у сфері переміщення людей і в Україні, і в Польщі, а також у міграційних настроях молоді, потребують їх постійного моніторингу й наукового обґрунтування.

Метою статті є порівняльний аналіз міграційних настроїв і міграційної поведінки молодих людей в Україні й Польщі, а також наукова аргументація основних напрямів удосконалення міграційної політики в сучасних умовах для збереження трудового потенціалу.

Міграція – це історично зумовлений процес, оскільки в різних своїх проявах він існував у всі епохи й періоди розвитку людської цивілізації, маючи різні релігійні, географічні, соціальні, економічні та політичні причини. Сучасна глобалізація не лише не загальмувала міграційних потоків населення, а навпаки, значно їх збільшила, породивши так звану «еру міграції».

Тому В. А. Волох має сенс, коли стверджує, що наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. міжнародна міграція населення стала одним з великомасштабних, глобальних суспільних сучасних процесів, що найбільш динамічно розвиваються [1].

Учені розглядають міграцію (від лат. *migratio* – переміщення, переселення) як переміщення (рух, переселення) працездатного населення з одного місця проживання (територіального поселення: селища, міста, регіону, країни) в інше з метою пошуку більш сприятливих умов життя й праці. Базовою соціально-економічною функцією міграції є забезпечення певного рівня рухливості населення і його територіального перерозподілу, зокрема в індустриальні центри та ті райони народного господарства, що швидко розвиваються. Саме тому міграція сприяє більш раціональному розподілу трудових ресурсів і зростанню продуктивності праці.

Особливість міграції як соціально-економічного процесу полягає в тому, що: *по-перше*, вона властива практично всім без винятку країнам та їх окремим регіонам, оскільки забезпечує перерозподіл робочої сили в трудовій сфері, що вкрай необхідно для її економічного розвитку; *по-друге*, має масовий характер і забезпечує рух та перерозподіл робочої сили в трудовій сфері, що вкрай необхідно для економічного розвитку країни; *по-третє*, має свою динаміку і є джерелом соціально-економічних змін, особливо в економіці та соціально-демографічній структурі суспільства; *по-четверте*, істотно впливає на стан ринків праці й змінює рівень життя населення.

Причини, динаміка, форми, наслідки міграції в сучасних умовах різноманітні, однак усі вони, як правило, тісно пов'язані з рівнем зайнятості працездатного населення в народному господарстві країни, ступенем розвитку економічних відносин, темпами та специфікою відтворення, розподілу й перерозподілу робочої сили, соціальною мобільністю трудових ресурсів, рівнем матеріального забезпечення людей, а також міграційною політикою, яка проводиться в країні. Якщо в країні не створено сприятливих

умов для працевлаштування всіх бажаючих або оплата праці не відповідає їх трудовому внеску, то, вочевидь, працездатне населення не може реалізувати свій трудовий потенціал там, де постійно мешкає, і, як правило, мігрує в більш розвинені в соціально-економічному плані регіони, зокрема в інші країни.

Як зазначає польський професор політології А. Малькевіч (A. Małkiewicz), на кінець 2015 р. у світі було 20,2 млн осіб, які мусили залишити свою Батьківщину, але так і не знайшли нового стабільного місця для проживання, і це, на його думку, зумовлює світову міграційну кризу [12, с. 25]. Зокрема, як свідчать фахівці, за межами Польщі станом на початок квітня 2017 р. проживає й працює близько 2,5 млн поляків, ще 2,4 млн планують виїхати [9]. З України за період 2000–2015 рр. виїхало близько 5,8 млн осіб [4]. Нині темпи міграції з України практично вдвічі перевищують темпи міграції з Польщі. Так, наприклад, якщо у 2017 р. з Польщі емігрувало 9321 осіб, що становить 0,024% від загальної чисельності населення (38,64 млн) [3], то з України – 23 366, що становить 0,055% від загальної чисельності населення (42,36 млн) [4].

За даними рапорту «Трудова міграція поляків» («Migracje zarobkowe Polaków»), який підготовлено польським Бюро Work Service наприкінці 2016 р., кожний п'ятий активний або потенційний учасник польського ринку праці міркував над можливістю виїзду з країни на заробітки в найближчий рік, 75% з них – молоді особи віком до 35 років, зокрема 40% – віком від 18 до 24 років. Для 5% опитаних це рішення вже було ухвалено остаточно [11]. Основними країнами, до яких виїжджають або планують виїхати поляки, – це країни Євросоюзу, зокрема Німеччина, Велика Британія і Голландія. Особи, які виказують бажання виїхати за кордон, це не тільки безробітні (або ті, хто тривалий час шукає роботу, їх лише 26% з опитаних, тоді як працюючих – 41%). Найчисленніша група з погляду статусу – це особи, які навчаються, тобто кожний третій з них планує виїхати з країни на заробітки впродовж найближчого року [11].

Ці показники свідчать про те, що вік мігрантів з Польщі значно «молодіє». Як підкреслює П. Мазуркевіч (P. Mazurkiewicz), нині у країні відбувається «важка боротьба за працевлаштування молодих людей», оскільки навіть зростання темпів переміщення всередині країни й міграції українців до Польщі, які їдуть в основному до Варшави, не вирішує проблеми заміщення висококваліфікованих молодих поляків, які виїжджають до Євросоюзу або працювати, або на постійне проживання [13]. А відтак залишаються без кваліфікованої робочої сили маленькі міста й містечка, оскільки альтернативним місцем працевлаштування для молодих фахівців стають ще й великі бізнес-центри, які надають кращі договірні умови стосовно винагороди за працю.

Ще більш загрозлива ситуація з міграцією населення, зокрема молоді, в Україні. За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), після

запровадження демократичних свобод, зокрема свободи пересування, транскордонна мобільність населення України стрімко зростала передовсім за рахунок перетинів західного кордону. У 2013 р., тобто ще до анексії Криму та початку військового конфлікту на Сході України, уперше чисельність поїздок українців до Польщі перевищила кількість виїздів до Росії, яку традиційно найбільше відвідували громадяни України і з якою зберігався безвізовий режим. З початком конфлікту відбулося загальне зменшення кількості поїздок за кордон, переусім за рахунок виїздів до Росії: у 2014 р. їх було майже на третину менше, ніж у 2013 р., водночас кількість виїздів українців до Євросоюзу продовжувала зростати – 10,5 млн в 2014 р., 12,5 млн – у 2015 р. [2]. Фахівці сходяться в своїх думках стосовно того, що важко порахувати кількість мігрантів як з України, так і Польщі, оскільки сталої статистики в цьому напрямі не вистачає. Більше того, цифри бувають або заниженими, або перебільшеними. Однак достеменно відомо (інформація Євростату), що тільки в 2015 р. півмільйона українців отримали посвідку на проживання в ЄС, а 75,2% з них – з метою працевлаштування [6].

Як зазначають польські дослідники І. Хмелевська (I. Chmielewska), Г. Доброчек (G. Dobroczek) і Я. Пузинкевіч (J. Puzynkiewicz), зростає кількість українців у Польщі, що є ефектом складної економічної ситуації й військового конфлікту, після початку якого розпочалася нова хвиля міграції. Особливістю є те, що з'явилися нові групи мігрантів (41,3%), які раніше жодного разу не були в Польщі і які за своїми демографічними даними відрізняються від попередніх, а саме: серед них майже удвічі більше чоловіків, порівняно з тими, які прибули до 2014 р., – 57,9% проти 32,9%, а також нові мігранти – це переважно *молоді люди*, середній вік яких становить 33 роки, проти 43 років у попередньої хвилі українців-мігрантів [8].

За результатами останніх досліджень компанії Research & Branding Group, все більше українців хочуть покинути країну: зокрема, у грудні 2016 р. 34% населення були готові назавжди покинути Україну, при цьому найбільш *сильні емігрантські настрої були зафіксовані серед молоді – 55%* українців до 30 років готові покинути країну; серед 30-річних готові емігрувати 47%, серед 40-річних – 38%, серед 50-річних – 28% [6]. Як підкреслює завідувач відділу міграційних досліджень Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. Птухи О. Позяк, особливістю сучасної хвилі трудової міграції за кордон є те, що вона «помолодшала», і молодь із вищою освітою та знанням іноземної мови стала частіше виїжджати в пошуках роботи: «Це люди молодого і середнього віку. Але не ті, хто тільки-но вийшов на ринок праці, а вже з невеликим досвідом роботи і працездатний» [6]. Варто звернути увагу на те, що молодь з України виїжджає до Польщі не тільки в пошуках праці, але передусім на навчання з подальшими намірами працевлаштування й отримання дозволу на постійне проживання. Як наголошують польські дослідники, кількість студентів у польсь-

ких вищих навчальних закладах суттєво збільшується: так, наприкінці вересня 2015 р. в них було зареєстровано 30,6 тис., що на 30,8% більше, ніж у 2014 р., і вдвічі більше, ніж у 2013 р., при цьому половина з них у позанавчальний час є активною на ринку праці [8]. На початок 2017 р. у Польщі вже навчалось понад 50 тис. студентів з України, тобто приріст за 2 роки становив майже 85% [7]. Можна упевнено прогнозуватися зростання цього показника в наступному році. Вивчення майбутніх планів студентів-українців, які навчаються в Польщі, засвідчило, що третина з них (36,6%) висловлює бажання знайти роботу в Польщі, 22,0% планують мігрувати до іншої країни, тільки 2,4% хотіли би повернутися до України [8].

Досить невтішний прогноз – практично 97% тих молодих українців, які навчаються в Польщі, не планують, здобувши вищу освіту, повертатися додому й реалізувати свій фаховий потенціал на Батьківщині. А це, як правило, найбільш активні, здатні до вдалої адаптації, креативні молоді люди, що не бояться труднощів, вирушаючи в юнацькі і молоді роки до іншої країни й беручи на себе повну відповідальність за свою подальшу долю. Тож Україна втрачає й буде втрачати надалі молоду кваліфіковану робочу силу, якщо не покращить ситуацію на ринку праці для молоді.

Рейтинг основних причин можливої еміграції українців, зокрема молоді, у грудні 2016 р. виглядав, за результатами досліджень компанії Research & Branding Group, так:

- 1 – пропозиція прибуткової роботи (28%);
- 2 – збройний конфлікт на Сході країни (27%);
- 3 – економічні проблеми в країні (19%);
- 4 – сімейні обставини (18%);
- 5 – відсутність умов для самореалізації (9%);
- 6 – політична нестабільність (7%).

Третина українців (29%) заявили, що ніякі обставини не змусять на-завжди покинути країну [6].

Польські дослідники теж зазначають, що основною причиною короткотермінових візитів українців до Польщі є покращення свого сімейного бюджету, а міграції – економічні аспекти (83,3%), хоча останніми роками більшого значення набуває й суспільно-політична ситуація [8].

За результатами польських соціологів, рейтинг причин, що спонукають молодих поляків до трудової міграції до інших країн ЄС виглядає так:

- 1 – пошук вищої винагороди за працю – 84% респондентів;
- 2 – кращі стандарти життя та праці – 33%;
- 3 – ширші перспективи будування професійної кар'єри – 26%;
- 4–5 – відсутність відповідної здобутому фаху праці й більш широкі можливості мандрувати та пізнавати світ – по 23%;
- 6 – краща система охорони здоров'я – 22%;
- 7 – кращий соціальний захист – 18%;
- 8 – вищий рівень професійної культури – 14% [11].

Голова Управління Work Service SA Т. Ханчарек (Tomasz Hanczarek) звертає увагу на те, що ситуація з молодими фахівцями в Польщі дуже тривожна, оскільки незначна кількість випускників вищих навчальних закладів і студентів бачать для себе перспективи на польському ринку праці, і молоді, освічені та здатні фахівці йдуть працювати на робочі місця, які потребують значно нижчої кваліфікації, ніж вони мають. Він, зокрема, зазначає: «...якщо не допомогти їм у професійній реалізації й розвитку в Польщі, то це зроблять німці, британці чи голландці, і то буде величезна втрата для польської економіки та держави» [11].

Ці висновки так само актуальні й для України, оскільки зростання хвилі міграції молодих людей несе величезні ризики для країни й суспільства та може спричинити дисфункції на ринку праці, порушивши його соціально-економічну рівновагу.

Збільшення міграційних потоків молоді, як з України, так і з Польщі свідчить, що в обох країнах існують серйозні системні економічні й соціальні проблеми, які негативно впливають на настрої молоді та не відповідають її запитам і потребам у сфері трудової й професійної реалізації. Не випадково в значній частині молодих людей формуються міграційні настрої, що виявляються в бажанні та намаганні виїхати до інших країн, які за рівнем свого економічного й соціального розвитку знаходяться на вищому рівні. Основною метою є пошук більшої фінансової винагороди за свій працю та кращих стандартів життя.

Висновки. Міграція є історичним соціально-економічним процесом, а відтак і проблеми мігрантів, як слушно зазначає польський філософ Е. Карольчук (E. Karolczuk), є такими ж старими, як і сама історія людини – «завдяки міграціям людський геном розповсюдився з Африки по всій земній кулі» [10, с. 28].

У сучасних умовах міграція набуває глобального, разом з тим гостро проблемного характеру, оскільки одночасно з позитивними наслідками: перерозподілом робочої сили між різними регіонами, культурною асиміляцією – більш помітними стають негативні наслідки, а саме: масовий наплив мігрантів з країн Близького Сходу до країн Європейського Союзу, що погіршує криміногенну ситуацію й збільшує небезпеку тероризму в них. Однією з проблемних зон міграції є також той факт, що посилюється відтік молодих високопрофесійних кадрів, зокрема з Польщі та України до інших країн Європи, абсолютна більшість яких (до 75% опитаних поляків і до 90% українців) не хотіли би повертатися до своєї Батьківщини, пов'язуючи своє майбутнє з тими країнами, до яких виїхали на навчання або в пошуках достойно оплачуваної праці. А це означає, що потерпають ринки праці як Польщі, так і України від нестачі молодих кваліфікованих кадрів, які здатні розробляти й утілювати новітні інженерні та високотехнологічні проекти в економіку. І якщо на польському ринку праці цю нестачу певною мірою компенсують українські молоді фахівці, які стають донорами для

польської економіки, то український ринок робочої сили втрачає цінний трудовий потенціал, який важко відтворити в найближчому майбутньому. Масовість трудової міграції молоді зумовлена, насамперед, відсутністю сприятливих умов для реалізації здобутих нею професійних знань, високих стандартів життя. А відтак вона є викликом молоді на гострі соціально-економічні проблеми, що існують у країнах їх постійного проживання.

Проблема трудової міграції молоді і в Польщі, і в Україні не залишається не поміченою державними інституціями – існує намагання до виконання основних нормативних документів керівних органів ЄС стосовно реалізації спільної політики у сфері регулювання міграцій, головним механізмом упровадження якої є схвалений ще в грудні 2005 р. План політики у сфері легальної міграції [14]. М. А. Оврамець, аналізуючи останні рішення керівних структур ЄС стосовно міграційної політики, зазначає, що «європейська міграційна політика все більше орієнтується на регульоване залучення кваліфікованих іноземних працівників за контрактами та розширення права на працевлаштування молоді з країн, які мають середній рівень економічного розвитку» [5, с. 142]. А це означає, що міграційні настрої, а відтак трудова міграція молоді з України й Польщі, за сприятливих умов праці та життя в більш розвинутих країнах Євросоюзу посиляться. Отже, мають бути сформовані важелі утримання молодих людей на Батьківщині за рахунок високих стандартів життя та привабливих умов праці на вітчизняних підприємствах, де вони могли б реалізовувати свій інтелектуальний потенціал, професійні та ділові здібності та створювати конкурентну продукцію для європейського й світового ринків.

Список використаної літератури

1. Волох В. А. Формирование и реализация государственной миграционной политики Российской Федерации: автореф. дис. ... д-ра полит. наук. URL: <http://www.disscat.com/content/formirovanie-i-realizatsiya-gosudarstvennoi-migratsionnoi-politiki-rossiiskoi-federatsii> dostep/
2. Міжнародна міграція в Україні: факти і цифри / Міжнародна організація з міграції (МОМ). Представництво в Україні. 2016. 32 с. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf.
3. Населення Польщі. Департамент по економічним і соціальним вопросам ООН: Отдел народонаселения. URL: <http://countrymeters.info/ru/Poland>.
4. Населення України. Департамент по економічним і соціальним вопросам ООН: Отдел народонаселения. URL: <http://countrymeters.info/ru/Ukraine>.
5. Оврамець М. А. Діяльність керівних органів ЄС у сфері контролю міграцій. *Проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 7. С. 122–142.
6. Перспективні українці дедалі частіше виїжджають закордон: статистика. *СВІТУА*. 2017. 29 січня. URL: <http://svitua.com.ua/news/201701/2236-perspektyvni-ukrayinci-dedali-chastishe-vyvizhdzhayut>.
7. Щербатенко О. Чемоданний настрої. Якими є реальні масштаби української еміграції. *Українська правда*. 2017. 23 січня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/01/23/618436/>

8. Chmielewska I., Dobroczyk G., Puzynkiewicz J. Nowa fala migracji obywateli Ukrainy do Polski. *Obserwator Finansowy*. 2016. URL: <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/nowa-fala-migracji-obywateli-ukrainy-do-polski/>
9. Emigracja Polaków: zaskakujące dane. *Polski obserwator.de*. 2017. URL: <http://polskiobserwator.de/aktualnosci/emigracja-polakow-zaskakujace-dane/>
10. Karolczuk E. Imigranci – na krawędzi narodu i wynarodowienia. *Dialog Edukacyjny RODNiIP «WOM» Rybnik: kwartalnik pedagogiczno-społeczny*. 2016. № 1–2 (32–33). С. 28–32.
11. Kubisiak A. Młodzi chcą emigrować za pracę. *Work Service*. URL: <http://www.workservice.com/pl/Centrum-prasowe/Informacje-prasowe/Ekspert-HR-komentuje/-Mlodzi-chca-emigrowac-za-praca>.
12. Małkiewicz A. Kryzys migracyjny. *Dialog Edukacyjny RODNiIP «WOM» Rybnik: kwartalnik pedagogiczno-społeczny*. 2016. № 1–2 (32–33). С. 25–26.
13. Mazurkiewicz P. Trudna walka o zatrzymanie młodych ludzi w Polsce. *Życie Ziemi Podlaskiej*. URL: <http://www.rp.pl/Zycie-Ziemi-Podlaskiej-/309199867-Trudna-walka-o-zatrzymanie-mlodych-ludzi-w-Polsce.html#ap-1>.
14. Policy Plan on legal Migration: Communication from the Commission / Commission of the European Communities [COM (2005) 669 final. SEC (2005)1680]. Brussels, 21.12.2005. 29 p.

Стаття надійшла до редакції 21.07.2017.

Лобанова А. С., Кузёр А. Миграционные настроения молодёжи Украины и Польши как вызов социально-экономическим проблемам

В статье рассматривается актуальная проблема современности – миграция, в частности трудовая, молодых людей с Украины и Польши в другие страны Евросоюза. Анализируются причины, масштабы миграции. Выявляются демографические характеристики, социальные статусы и потенциальные намерения мигрантов относительно места и страны их дальнейшей трудовой деятельности. Сравниваются миграционные настроения молодых украинцев и поляков, которые учатся или уже начали свой трудовой путь. Предлагаются пути преодоления негативных последствий миграции молодежи.

Ключевые слова: молодежь, миграция, трудовая миграция, миграционные настроения, рынок труда, профессиональные способности, трудовой потенциал.

Lobanova A., Kuzer A. Migration Settlement in the Youth of Ukraine and Poland as a Challenge Socio-Economic Problems

The article deals with the current problem of modernity – migration, in particular labor, young people from Ukraine and Poland to other countries of the European Union. It is proved that under present conditions movement becomes global, but at the same time acutely problematic, as simultaneously with positive consequences: the redistribution of labor between different regions, cultural assimilation, the more significant are the adverse effects, namely the mass influx of migrants from the countries of the Middle East to the nations of the European Union, worsening the criminal situation and increasing the danger of terrorism in them.

One of the problem areas of migration is also the fact that the outflow of young highly skilled personnel, in particular from Poland and Ukraine to other European countries, The absolute majority of whom (up to 75% of Poles polled and up to 90% of Ukrainians) would not want Return to their homeland, linking their future with those countries to which they went to study or in search of decently paid work. And this means that the labor markets of both Poland and Ukraine are suffering from the shortage of young skilled personnel who can develop and implement the latest engineering and high-tech projects in the economy. And if

on the Polish labor market this lack is to some degree compensated by young Ukrainian specialists who become donors for the Polish economy, the Ukrainian labor market loses valuable work potential, which, unfortunately, is difficult to reproduce shortly.

The mass of labor migration of young people is conditioned, first of all, by the lack of favorable conditions for the implementation of its professional knowledge, high standards of living. That is, it is a challenge for young people for the acute socio-economic problems that exist in their countries of permanent residence. Therefore, the levers of retaining young people in the Motherland should be formed due to high standards of living and attractive working conditions at domestic enterprises where they could realize their intellectual potential, professional and business abilities and create competitive products for the European and world markets.

Key words: *youth, migration, labor migration, migratory mood, labor market, professional abilities, work potential.*